

Kultura staré jógy a nová jógová vůle

*Rudolf Steiner*¹

Pro úplné pochopení lidské bytosti je nutné zabývat se členěním člověka, rozlišovat především pronikavý rozdíl mezi tím, co bychom mohli nazývat lidskou organizací hlavy, a tím, co je organizací ostatního člověka. I tohoto ostatního člověka můžeme sice dále členit, takže dospějeme vcelku k trojčlennosti, ale pro pochopení významných impulsů ve vývoji lidstva, před nímž stojíme v přítomnosti i v nejbližší budoucnosti, je zprvu důležité rozlišování člověka hlavy a ostatní jeho organizace.

Hovoříme-li z duchovní vědy o člověku tak, že říkáme: člověk hlavy, ostatní člověk, pak jsou to spíše obrazy, vytvořené samou přírodou, pro duši a ducha, jejichž výrazem jsou. V celém vývoji pozemského lidstva má člověk takové postavení, že ho můžeme vlastně pochopit jen tehdy, když si uvědomíme, jaký rozdíl je mezi organizací hlavy a ostatní organizací. To, co je spojeno s organizací hlavy a co se projevuje hlavou zejména jako představový život člověka, je něčím, co sahá daleko zpět za pontlantský vývoj lidstva. Obrátíme-li pozornost k době, která následovala bezprostředně po velké atlantské katastrofě, tedy k šestému, sedmému, osmému tisíciletí před Kr., pak nalezneme v oblastech, jež tehdy byly civilizovaným svčtem, duševní náladu lidstva, která se stěží dá srovnat s naší. To, co dosahovalo tehdy vědomí člověka, co charakterizovalo lidské chápání světa, lze těžko srovnávat s naším dnešním smyslovým nazíráním, s naším myšlenkovým chápáním světa. Ve své "Tajné vědě" jsem nazval tuto kulturu, sahající do tak dávných dob, kulturou praindickou. Lidská organizace, vázaná tehdy především na hlavu, byla rozdílná od naší natolik, že toto staré obyvatelstvo neprožívalo čas a prostor tak, jako dnes my. Bylo to jakési přehlížení světa po nesmírných dálavách prostoru a také jakési vhlížení do rozdílných momentů času. Silné zdůrazňování prostoru a času v chápání světa tu v této staré době ještě nebylo.

S prvními náznaky toho se shledáváme teprve v pátém, čtvrtém tisíciletí, zejména v době, kterou označujeme jako dobu praperskou. I tehdy však byla celá duševní nálada stěží srovnatelná s duševní náladou dnešního člověka. V oné staré době měl člověk především stále sklon interpretovat si všechny věci tak, že všude spatřoval odstíny světla, jasu a temnoty.

¹ Přednáška z 30.11.1919 v Domácím, z cyklu "Die Soudung Michaels", GA 194.

Abstrakce, ve kterých dnes žijeme, tehdejší pozemské obyvatelstvo ještě neznalo. Existovalo tu ještě něco z jakéhosi univerzálního, souhrnného nazírání, vědomí, že všechno vnímatelné je proniknuto světlem a jeho odstíny v temnotě. Tak byl chápán i morální světový řád. Blahovolný, laskavý člověk byl pociťován jako světlý, jasný, nedůvěřivý a sobecký člověk jako temný. Morální individualita člověka se ještě kolem něho projevovala jako jeho aura. A kdybychom k člověku této staré praperné doby mluvili o tom, co dnes chápeme jako přírodní řád, ničemu by nerozuměl. Přírodní řád v našem smyslu v jeho světě světla a stínu, neexistoval. Neboť pro něho tu byl svět světla a stínu a například i ve světlých tónech nazýval některé nuance světlými, jasnými, některé temnými, stínovými. Svět byl pro něho světem světla a stínu. A to, co se tímto světlem a stínem projevovalo, to vnímal jako duchovní a zároveň přírodní moci. Duchovní a přírodní moce nerozlišoval. Rozlišování mezi přírodní nutností a lidskou svobodou, jak to činíme dnes, by považoval za šílenství, neboť pro něho tato dvojice lidské libovůle a přírodní nutnosti neexistovala. Všechno objímal v jakési duchovně-fyzické jednotě. Mám-li vyjádřit obrazně charakter tohoto praperného světového názoru - význam vyplyne teprve z toho, co bude následovat -, musím nakreslit asi takovouto linii, světového hada,

symbol vesmíru, objímajícího v jednotě nazírání lidstva.

Když. tato duševní nálada lidí trvala asi dva tisíce

let nastoupilo pak něco, čeho dozvuky vnímáme v chaldejském a egyptském světovém názoru a zvláštní formou ve světovém názoru, jehož odlesk se udržel v Starém Zákoně. Zde se už objevuje něco, co je našemu nazírání bližší. Do lidských představ vstupuje už určitá nuance přírodní nutnosti. Ale tato přírodní nutnost je ještě velmi vzdálena od toho, co dnes nazýváme mechanickým anebo vitálním přírodním řádem. Přírodní dění se v této době ještě spojuje s božským chtěním, s prozřetelností. Prozřetelnost a přírodní dění jsou ještě jedno. Člověk věděl: pohybuje-li rukou, pak je to vlastně božské v něm, které jej proniká a pohybuje jeho rukou, jeho paží. Otřásá-li vítr stromem, pak pro jeho nazírání není tento otřásaný strom ničím jiným než hýbaná ruka. Tutéž božskou moc spatřoval jako prozřetelnost ve vlastních pohybech i v pohybech stromu. Rozlišoval se však Bůh mimo a Bůh uvnitř; byl pouze myšlen jako jednotný, Bůh v přírodě, Bůh v člověku, byl týž. A člověku bylo v oné době jasné, že v člověku je ovšem něco, s čím se prozřetelnost venku v přírodě a prozřetelnost uvnitř v člověku navzájem setkávají.

Tak byl v oné době pocíťován proces lidského dýchání. Člověk si říkal:
když se strom otřásá, pak je to Bůh mimo, a když pohybuji rukou, pak
je to

Bůh uvnitř. Když vdechuji vzduch, vnitřně zpracovávám a opět vypouštím ven, pak je to Bůh zvenčí, jenž do mne vchází a opět vychází. Tak pociťoval člověk totéž božství venku i uvnitř, ale v jistém bodě zároveň venku a uvnitř. Říkal si: tím, že jsem dýchající bytostí, jsem zároveň bytostí přírody venku a zároveň sám sebou.

Mám-li charakterizovat světový názor třetího období, jako jsem předchozí kresbou charakterizoval praporský názor, pak to musím nakreslit takto:

Tato linie by představovala na jedné straně bytí venku v přírodě a na druhé straně lidské bytí, avšak v bodě, kde se v procesu dýchání kříží.

Ve čtvrtém, řecko-latinském období je tomu jinak. Zde vystupuje před člověka příkře protiklad mimo a uvnitř, přírodního bytí a lidského bytí. Tu se člověk začíná pociťovat v protikladu k přírodě. A jestliže mám opět naznačit charakteristicky, jak se člověk začíná nyní v řeckém období cítit, pak to musím nakreslit takto:

Na jedné straně pociťuje vnější, na druhé vnitřní a mezi oběma už není křížící bod.

To, co má člověk společného s přírodou, zůstává do jisté míry mimo vědomí. Z vědomí již vypadává. V indické kultuře jógy se člověk pokouší to dostat zpět. Proto je kultura indické jógy atavistickým návratem k dřívějším

vývojovým stupněm lidstva, protože se tu člověk pokouší dostat zpět do vědomí proces dýchání, jež v druhém období pociťoval přirozeně jako něco, v čem se cítil zároveň jako venku a uvnitř. Toto čtvrté období začíná v 8.století.před Kr. A tu pak také začala ona pozdně indická cvičení jógy, snažící se přivolat atavistický zpět to, co měl člověk dříve, zvláště v indické kultuře, a co však ztratil.

Toto vědomí procesu dýchání bylo tedy ztraceno. A zcptáme-li se: proč se to pokoušela kultura indické jógy přivolat zpět a věřila, že to tímto způsobem dosáhne? Pak musíme říci: to, co se tím mělo dosáhnout, bylo opravdové pochopení vnějšího světa. Neboť procesem dýchání, jak byl chápán ve třetím kulturním období, chápal člověk v sobě vnitřně něco, co bylo zároveň vnějším.

To je to, čeho musí být opět dosaženo jinou cestou. Protože čtvrté období skončilo asi k roku 1413 a úplně až v polovině 15. století, žijeme ještě v doznívání této. kultury, která se projevuje v lidské duševní náladě jako

něco dvojitého. Svou organizací hlavy máme nedokonalé nazírání přírody, toho, co nazýváme vnějším světem, a díky vnitřní organizaci, organizaci ostatního člověka, máme nedokonalé vědění o sobě samých. Mezi tím se nám nedostává, odpadá to, v čem bychom mohli zároveň vidět proces světa a proces sebe samých. Jde tedy nyní o to, aby lidstvo opět dosáhlo toho, nyní však vědomě, co bylo ztraceno. To znamená, že musíme opět uchopit to, co je v nitru člověka a co zároveň patří vnějšímu světu a nitru, co se opět vzájemně přesahuje.

O to musí usilovat pátá poatlantská epocha. Bude se snažit o nalezení něčeho v nitru člověka, v čem se zároveň odehrává vnější proces.

Jistě si vzpomenete, že jsem na tuto důležitou skutečnost již poukázal; v časopise "Soziale Zukunft" (4. sešit) jsem se zabýval zdánlivě jen významem těchto věcí pro sociální život, zároveň jsem však zřetelně poukázal na to, že člověk musí uchopit v sobě něco, co zároveň poznává jako proces světa. Jako lidé přítomnosti toho nemůžeme dosáhnout návratem ke 'kultuře jógy, která patří minulosti. Neboť proces dýchání sám se totiž změnil. To ovšem nemůžete dokázat na klinice. Ale tento proces dýchání člověka od třetí poatlantské kultury prošel změnou zhruba řečeno: v třetí poatlantské epoše dýchal člověk ještě duši, nyní dýchá vzduch. Nejen naše představy se zmaterializovaly, nýbrž sama realita ztratila svou duši.

Nepovažujte, prosím, to, co nyní řeknu, za něco bezvýznamného. Neboť uvědomte si, co to znamená, že se realita, v níž žije lidstvo, proměnila sama tak, že vzduch, který dýcháme, se stal něčím jiným, než byl asi před čtyřmi tisíci lety. Nejenom vědomí lidstva se změnilo, v atmosféře Země byla duše - vzduch byl tou duší. Tak tomu už dnes není, resp. projevuje se to jiným způsobem. Když člověk nyní cvičí jógové dýchání, pak dýchá duchovní bytosti elementární přírody, jež do něho vnikají. Ale to, co bylo dosažitelné při normálním dýchání před třemi tisíciletími, toho už nelze dosáhnout umělým způsobem. To je velká iluze orientálců. To, co nyní říkám, popisuje ryzí realitu. Ono oduševnění vzduchu, jenž patří k člověku, tu už není. A proto mohou bytosti, jež bych nazval bytostmi anlimichaelskými, vnikat do vzduchu a skrze vzduch do člověka a tímto způsobem se dostávat do lidstva. A zahnat je můžeme jen tehdy, když místo jógy začneme konat to, co je dnes správné. Musíme si uvědomit, že je třeba usilovat o toto správné. A to tak, že si uvědomujeme mnohem jemnější vztah člověka k vnějšímu světu, takže se ve vztahu k našemu éternému tělu uskuteční něco, co musí stále více a více vnikat do našeho vědomí, podobně jako proces dýchání. Tak jako při procesu dýchání vdechujeme čerstvý kyslík a vydechujeme nepotřebný uhlíkatý vzduch, tak se odehrává podobný proces ve všem našem smyslovém vnímání. Dejme tomu, že něco vidíte. Uveďme radikální případ. Dejme tomu, že vidíte plamen, že se díváte na plamen.

Tu se děje něco, co můžeme srovnat s vdechováním, pouze v jemnějším smyslu. Podobné věci můžete dělat s každým smyslem. Zavřete pak oči a máte kopii plamene, která se dokonce postupně mění, doznívá, jak říká Goethe. Na tomto procesu přijímání světelného dojmu a následujícího doznívání se kromě toho, co je čistě fyziologické, velmi účastní lidské éterné tělo. Ale v tomto procesu se projevuje něco velmi významného. Je v něm nyní ona duševnost, jež byla před třemi tisíci lety vdechována a vydechována vzduchem. A musíme se proto učit vhlížet do smyslového procesu v jeho produševňování podobným způsobem, jako se vhlíželo před třemi tisíci lety do procesu dýchání.

To souvisí s tím, že člověk, možno říci, žil před třemi tisíci lety v jakési noční kultuře. Jáhve se zjevoval skrze své proroky z nočních snů. My však musíme jemnosti svého styku se světem utvářet tak, že přijímáme svět nejen smyslovými vjemy, nýbrž i duchovně. Musíme si být jisti, že s každým světelným paprskem, s každým tónem, s každým pocitem tepla a s jejich odezníváním vstupujeme do vzájemného duševního styku se světem, a tento styk se musí stát pro nás něčím významným. Můžeme však získat i podporu pro to, aby se tak stalo.

Vyložil jsem Vám, že mystérium na Golgotě se událo ve čtvrtém poatlantském období, jež začíná, chceme-li počítat přesně, rokem 747 před Kr. a uzavírá se rokem 1413 po Kr. Do první třetiny tohoto období spadá mystérium na Golgotě. Lidé však zprvu chápali toto mystérium na Golgotě dozvuky starého způsobu myšlení, staré kultury. Způsob jeho chápání se však musí stát něčím zcela novým. Starý způsob je opotřeben. Na pochopení mystéria na Golgotě už nestačí. A mnohé pokusy lidské myšlení k tomu uschopnit, se ukázaly jako už nevhodné, nepostačující.

Všechny věci, které se projevují zevně hmotně, mají i svou duchovně-duševní stránku. A všechny věci, jež se zjevují duchovně-duševně, mají i svou zevní materiální stránku. Skutečnost, že zemský vzduch byl zbaven své duševnosti, takže člověk už nedýchá původně oduševněný vzduch, měla ve vývoji lidstva významný duchovní účinek. Tím, že člověk přijímal dýcháním duši, s níž sám byl původně spřízněn, jak se praví na začátku Starého Zákona "A Bůh vdechl člověku oděm jako živou duši" - tímto vdechováním duševna získával člověk vědomí preexistencce duševna, o existenci duše před jejím sestoupením do fyzického těla zrozením či početím. A stejnou měrou, jak proces dýchání přestával být oduševněný, ztrácel člověk vědomí preexistencce duševna. A dokonce když se v tomto čtvrtém poatlantském období objevil Aristoteles, nebyla tu už možnost prohlédnout lidskou silou chápání duševní preexistenci. Nebylo to už možné.

Stojíme historicky před podivuhodným faktem, že do pozemského vývoje vstupuje největší událost, událost Kristova, a že lidstvo musí teprve dozrát k tomu, aby ji pochopilo. Je schopno ještě zachytit paprsky mystéria na Golgotě starými zbytky chápání, jež pocházejí ještě z prakultury. Potom se však tato schopnost ztrácí a dogmatika se stále více a více vzdaluje od pochopení mystéria na Golgotě. Církev zakazuje věřit v preexistenci, ne proto, že by nebyla slučitelná s mystériem na Golgotě, nýbrž proto, že odduševněním vzduchu přestala lidská schopnost chápání mít vědomí preexistence. Z vědomí hlavy se preexistence ztratila. Až získáme opět oduševněnost svých smyslových pocitů, budeme mít opět bod křížení a v tomto bodě uchopíme lidskou vůli, která, proudí vzhůru ze třetí vrstvy vědomí (tj. vědomí spánku, jako z druhé, snové vrstvy proudí citění, a z první, bdělé vrstvy myšlení - pozn. překl.). Pak budeme mít současně něco subjektivně-objektivního, jak po tom tolik toužil Goethe. Pak budeme mít znovu možnost postihnout nejprve jemným způsobem, v jakém podivuhodném vztahu je vlastně tento smyslový proces člověka k vnějšímu světu. Představy, jako by vnější svět na nás pouze působil a my na to jen reagovali, jsou velmi hrubé. Všechno, co se v tomto smyslu povídá, jsou jen zhrublé představy. Skutečností je, že zevnějšku dovnitř probíhá určitý duševní proces, který je uchopován hluboce podvědomým, vnitřním duševním procesem, takže oba procesy se přesahují. Zevnějšku působí do nás světové myšlenky, zevnitř působí lidská vůle. Lidská vůle a světové myšlenky se kříží v onom bodě křížení, kde se kdysi křížilo v dechu objektivní se subjektivním. Musíme se naučit cítit, jak skrze naše oči působí naše vůle a jak se ve skutečnosti aktivita smyslů tiše mísí do pasivity, a tak se křížíš lidskou vůlí světové myšlenky. Musíme vyvíjet tuto novou jógovou vůli. Tím se nám opět zprostředkovává něco podobného, jako se před třemi tisíciletími zprostředkovávalo lidem v procesu dýchání. Naše vnímání se musí stát mnohem duševnějším, mnohem duchovnějším.

O tyto věci usiloval Goethův světový názor. Goethe chtěl poznat čistý fenomén, čistý jev, to, co nazýval prafenomémem, prajevem, jímž získával jen to, co v zevním světě působí na člověka, aniž by se do toho vměšovala luciferská myšlenka, která vychází z hlavy člověka. Tato myšlenka měla sloužit pouze k sestavení jevů. Goethe neusiloval o přírodní zákon, nýbrž o prafenomémem. V tom je jeho význam. Dospějemc-li však k tomuto čistému jevu, k tomuto prafenomémemu, pak máme v zevním světě něco, co nám umožňuje pociťovat při nazírání vnějšího světa i rozvíjení své vůle. Pak se opět můžeme povznést k něčemu objektivně-subjektivnímu, jak tomu bylo např. ještě u starého hebrejského učení. Musíme se naučit nemluvit stále jen o protikladu mezi materiálním a duchovním, ale musíme poznávat právě při smyslovém vnímání, jak se

hmotné a duchovní navzájem v jednotě prolíná.

Až nebudeme přírodu vidět jen materiálně a ani nebudeme do přírody jen něco duševního přifantazírovávat, jak to činí např. Gustav Theodor Fechner, pak to, co nastoupí, stane se pro nás něčím, jako byla před třemi tisíciletími i kultura Jahvova. Až přijmeme spolu se smyslovým vnímáním to, co je v přírodě duševní, pak získáme Kristův vztah k vnější přírodě. Tento Kristův vztah k vnější přírodě bude jakýmsi duchovním procesem dýchání.

Můžeme nalézt podporu v tom, že si budeme stále více uvědomovat, nyní však díky zdravému lidskému rozumu: ano, preexistence je něco, co je v základě našeho duševního bytí. A musíme věděním o preexistenci duševna doplnit čistě egoistickou představu o postexistenci, která je egoistická, protože vyplývá z naší potřeby být tu po smrti. Musíme se jiným způsobem opět povznést k nazírání skutečné věčnosti duše. To je to, co můžeme nazývat michaelskou kulturou. Kráčíme-li světem ve vědomí, že s každým pohledem, s každým tónem, který slyšíme, proudí do nás něco duchovního nebo přinejmenším duševního a že zároveň ze sebe do světa vysíláme něco duševního, pak jsme dosáhli vědomí, jež lidstvo potřebuje pro budoucnost.

Vrátím se ještě jednou k obrazu. Díváte se na plamen. Zavřete oči a vidíte doznívající zrcadlený obraz. Je to jen subjektivní proces? Tak to říká dnešní fyziolog. Není to ale pravda. Ve světovém éteru to znamená proces objektivní, tak jako je ve vzduchu objektivním procesem přítomnost kyslíčnicku uhličitého, který vydechujete. Vtiskujete do světového éteru obraz, jež pociťujete jako doznávající zrcadlený obraz. To není pouze subjektivní, to je objektivní proces. Zde máte něco objektivního. Zde je nám umožněno poznat, jak něco, co se odehrává ve vás, je zároveň jemným způsobem světový proces, pokud si uvědomíte: dívám se na plamen, zavírám oči, nechávám plamen doznívat - doznívá, i když máte oči otevřené, jenže to nepozorujete -, pak je to něco, co se neděje pouze ve mně, ale něco, co se děje ve světě. Tak tomu není pouze u plamene. Setkávám se s nějakým člověkem a říkám: tento člověk řekl to či ono, co může být pravdivé či nepravdivé, - pak je to úsudek, morální nebo intelektuální jednání v nitru. Odeznívá to stejně jako plamen. Je to objektivní světový proces. Myslíte-li si o svém bližním něco dobrého, doznívá to a je to ve světovém éteru jako světový proces; myslíte-li si něco zlého, doznívá to jako objektivní proces. Nemůžete uzavřít ve své komůrce to, co vnímáte ve světě a soudíte o něm. Zdánlivě to pro své pojetí činíte, je to však zároveň objektivní světový proces. Jako si byl ve třetím období člověk vědom, že proces dýchání byl zároveň něčím, co se děje v něm

a zároveň i objektivním procesem, tak si musí lidstvo v budoucnosti uvědomit, že duševno, o němž jsem hovořil, je zároveň objektivním světovým procesem.

Tato proměna vědomí je něčím, co vyžaduje větší sílu v lidské duševní náladě než jak je dnes člověk zvyklý. Znamená to začátek michaelské

kultury: proniknout se tímto vědomím. Chápeme-li světlo jako reprezentanta smyslového vnímání, musíme se povznést k tomu, myslet si toto světlo oduševněné, jako bylo pro člověka druhého, třetího tisíciletí před Kr. samozřejmě myslet oduševněný vzduch, protože takový také byl. Musíme si důkladně odvyknout vidět ve světle to, že v něm vidí materialistická doba. Musíme si důkladně odvyknout věřit, že ze Slunce vyzařují jen ona vlnění, o nichž mluví dnešní fyzika a obecné vědomí lidstva. Musí nám být jasno, že na perutích světla proniká k nám světovým prostorem duše. A zároveň si musíme uvědomit, že v době, jež předcházela naší, tomu tak nebylo. V předchozí epoše přicházelo k lidstvu vzduchem totéž, co k nám nyní přichází světlem. To je objektivní rozdíl v pozemském procesu. A myslíme-li ve velkém obrysu, můžeme říci: duševní proces vzduchu, duševní proces světla. To můžeme pozorovat ve vývoji Země. A uprostřed se začleňuje u tvoří přechod jednoho v druhé mystérium na Golgotě.

Mystérium na Golgotě

duševní proces vzduchu

duševní proces světla

Pro přítomnost i budoucnost lidstva nestačí bájit v abstrakcích o duchu, upadat do nějakého mlhavého panteismu a pod., nýbrž jde o to, aby dnešní lidstvo začalo poznávat to, co-pociťuje jen jako materiální proces, i v jeho oduševněnosti. •

Jde o to, abychom se naučili říkat: v době před mystériem na Golgotě měla Země určitou atmosféru. V této atmosféře byla duše, jež patřila k duševnosti člověka. Nyní má Země atmosféru, která je zbavena duševnosti, jež patří k duši člověka. Zato do světítí, jež nás objímá od rána do večera, vstoupilo totéž, duševno, jež bylo před tím ve vzduchu. Umožnil to Kristus tím, ž.c se spojil se Zemí. Takže během pozemského vývoje se vzduch a světlo i duchovně-duševně stalo něčím jiným.

Je dětinské popisovat vzduch a světlo pro tisíciletí, v nichž se odehrál pozemský vývoj, jen čistě materiálně. Vzduch a světlo se vnitřně změnilo. Žijeme v jiné atmosféře, v jiném okruhu světla, než žily naše duše ve svých dřívějších pozemských vtěleních. Jde o to, naučit se poznávat to, co je zevně materiální, jako duchovně-duševní. Nelze považovat za skutečnou duchovní vědu, když lidé na jedné straně popisují čistě materiální bytí, jak jsou dnes zvyklí, a vedle toho - jako určitou dekoraci - říkají: ale v tomto hmotném je všude i duch! Ano, v tomto směru jsou lidé pozoruhodní, všude se chtějí uchylovat k abstrakci. Avšak pro budoucnost je třeba nerozlišovat abstraktně materiální a duchovní, nýbrž, ve hmotě samé hledat ducha, takže je zároveň možno je popisovat jako duchovní a v duchovním poznávat

přechod do

hmotného, účinek ve hmotném. Až toho dosáhneme, pak teprve dosáhneme poznání člověka samého. "Krev je zcela zvláštní šťáva", ale to, o čem se dnes mluví ve fyziologii, není žádná zvláštní šťáva, nýbrž prostě šťáva, jejíž chemické složení se udává jako složení každé jiné látky. To není nic zvláštního. Získáme-li však východisko, jak duševně správně vnímat metamorfózu vzduchu a světla, pak teprve postupně dojdeme k tomu, abychom i člověka samého pochopili duchovně-duševně ve všech jeho jednotlivých člancích. Pak nebudeme mít abstraktní hmotu a abstraktního ducha, nýbrž ducha, duši a tělo, jež se navzájem prolínají a spolupůsobí. To bude michaelská kultura.

Přeložil Z.V.

